

Зварич Р. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
ПВНЗ «Університет Короля Данила»РЕГУЛЯТИВНА ФУНКЦІЯ ПРАВА В ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ
АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СІМ'І

Анотація. У статті досліджено специфіку розвитку та юридичного закріплення регулятивної функції права в рамках правових систем. Визначено роль регулятивної функції в формуванні норм процесуального права і матеріального права та здійсненні державної влади з метою забезпечення демократичних засад та загальнолюдських цінностей.

Ключові слова: функції права, регулятивна функція права, правові системи англо-американської правової сім'ї, загальне право, право справедливості, судовий прецедент.

Постановка проблеми. Становлення та розвиток правових систем англо-американської правової сім'ї супроводжувалось утвердженням функціональних основ права, серед яких важливу роль належить його регулятивній функції.

У процесі дослідження використані наукові праці В. Александрова, К. Волинки, О. Космінського, О. Мироненко, М. Пруднікова, О. Максимова, О. Головка, І. Погрібного, О. Волошенюк, Ю. Шемшученко та інших, а також нормативно-правові акти з відповідної проблематики.

Мета статті полягає у комплексному теоретико-правовому аналізі становлення, змісту і значення регулятивної функції права у правових системах англо-американської правової сім'ї.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж перейти до дослідження специфіки втілення регулятивної функції у рамках правових систем англо-американської правової сім'ї, варто звернути увагу на особливості та етапи розвитку англо-американської правової сім'ї, а отже, особливості та етапи правового регулювання та застосування регулятивної функції права.

О. М. Головка, І. М. Погрібний, О. В. Волошенюк в історії становлення і розвитку досліджуваної правової сім'ї та втілення на її теренах регулятивної функції права виділяють такі етапи:

1) перший етап – етап, що передував нормандському завоюванню (до 1066 р.);

2) другий етап – етап до встановлення династії Тюдорів (1066–1485 рр.);

3) третій етап – етап розквіту загального права (1485–1832 рр.);

4) четвертий етап – етап поєднання загального права з розвитком законодавства (з 1832 р. і до наших часів) [18].

На першому (донормандському) етапі розвитку досліджуваної правової сім'ї регулятивна функція не була належним чином розвинута, переважно втілювалась на рівні правових звичаїв, однак певні її ознаки почали формуватись. До таких ознак належать:

1) роздільність на рівні норм окремих племен (англів, саксів, ютів, датчан і т. д.);

2) юридичне закріплення у формі звичаєвого права;

3) відірваність змісту та форм втілення регулятивної функції від цінностей романо-германської правової сім'ї.

На думку К. Г. Волинки, другий етап (1066–1485 рр.) починається з перемоги Вільгельма Завойовника над військами англосаксів та встановлення норманського панування на Британських островах. Цей етап вважається початком формування загального права (common law). Розвитку загального права сприяло створення єдиної централізованої влади та єдиної системи королівських судів. Починаючи з X ст., королівські судді починають формування єдиного для всієї країни прецедентного права. Створені рішення приймаються за основу всіма іншими суддями. За відсутності прецеденту суддя самостійно формулює рішення у справі і тим самим здійснює нормотворчі функції. Саме в ці часи склалися п'ять основних якостей англійського права: 1) королівське (створене під протекторатом короля); 2) судове (створене судовою практикою); 3) загальне (охоплює територію всієї країни); 4) процесуальне (пріоритет надано не матеріальному, а процесуальному праву); 5) публічне (особливу увагу приділено публічному праву, тоді як приватне право фактично ігнорується) [7].

Варто зазначити, що завдяки загальному праву та праву справедливості регулятивна функція почала втілюватись більше на рівні норм процесуального права, ніж права матеріального.

На рівні матеріального права особливу роль на цьому етапі розвитку досліджуваної правової сім'ї в контексті становлення регулятивної функції відіграла Велика Хартія вольностей 1225 р. [6].

Отже, Велика Хартія вольностей увійшла в історію як перший конституційний акт, який має значення для сучасного англійського конституціоналізму. Статті Хартії щодо контрольних і дорадчих функцій Ради королівства підготували правову базу для англійського парламенту. Але найбільше відомі статті, які гарантували вільному населенню Англії недоторканність особи і справедливості правосуддя. Вивчаючи Велику хартію вольностей 1215 р., насамперед, варто звернути увагу на її ст. 12 і ст. 14, які стали правовою основою майбутнього англійського парламенту [7].

Отже, Велика Хартія вольностей, по суті, заклала ще дві основні форми юридичного закріплення регулятивної функції права – через акти парламенту (матеріальне право) та акти судових органів (процесуальне право).

Третій етап (1485–1832 рр.) у правовому регулюванні та втіленні регулятивної функції права характеризується певним дуалізмом, який пов'язується з появою так званого «права справедливості». Право справедливості виникло з реалізації повноваження короля через діяльність лорда-канцлера втручатися у здійснення правосуддя шляхом пом'якшення жорстких вироків. При цьому посилення робилися не на прецеденти, а на загальні принципи права, поняття добра, справедливості тощо. Таким чином, право справедливості – це сукупність норм, які створювалися судом лорда-канцлера для того, щоб доповнювати, а деколи і змінювати систему загального права, якщо вона відставала від життя. Таким чином, на цьому етапі виникає ситуація, коли фактично діють дві системи судів: ті, що застосовують загальне право, і ті, що застосовують право справедливості. Це спричинило виникнення конкуренції позовів, а також проблему з'ясування того, рішення якого суду має вищу силу [6].

Отже, у цьому разі йшлося про втілення регулятивної динамічної функції права через дуалізм саме процесуального права (через процесуальні норми судів загального права та процесуальні норми судів справедливості).

На вказаному етапі розвитку державності та правової системи було прийнято цілу низку нормативно-правових актів, які суттєво вплинули як на характер правової системи, так і на розширення сфери застосування регулятивної функції права. Серед них варто зазначити, у першу чергу, Петицію про права 1628 р., згідно з якою жодних податків і зборів не можна було стягувати без згоди парламенту [11].

Отже, Петиція про права 1628 р. утвердила особливості втілення регулятивної функції:

1) конкретизація регулятивної функції в економічній (а особливо – фінансовій) сфері. Це проявилось у тому, що жодних податків і зборів не можна було стягувати без згоди парламенту. Примусові позики, добровільні приношення і дари підданих королю оголошувались незаконними;

2) втілення регулятивної функції у гуманітарній сфері. Це означало, що кримінальна відповідальність будь-якої особи могла настати лише тоді, коли караність діяння була встановлена законом, а покарання настало за вирок суду;

3) обмеженість регулятивного впливу актів монарха та самої монархічної влади. Зокрема, монарх втратив право діяти в обхід встановленого порядку судочинства і звільняти від покарання осіб, винних у вчиненні злочинів.

На цьому етапі також було прийнято такий важливий нормативно-правовий документ, як «Габеас корпус акт» 1679 р. («Акт про краще забезпечення волі підданих та про запобігання ув'язненням за морями»).

Цей нормативний документ акцентував на регулятивній функції права у гуманітарній та політико-правовій сфері, тобто на рівні забезпечення прав внутрідержавної та зовнішньополітичної свободи особи. Він був прийнятий у зв'язку з тим, що застосовуване англійськими судами з XII ст. право видання наказу про доставку заарештованого часто зумовлювало порушення особистої недоторканності: накази видавалися на власний розсуд судді, їх виконання не було зумовлене строками, невиконання не мало наслідком відповідальності. Основною метою прийняття цього акта стало визначення процедури і строків перевірки судом законності та обґрунтованості ареш-

ту (затримання) і дальшого перебування особи під вартою [13].

Отже, Габеас корпус акт втілював у своїх положеннях ідею гарантування особистої свободи, яка згодом стала складовою частиною ідеології гуманізму.

Наступним важливим актом із позицій формування правової ідеології та її основоположних ідей став Білль про права 1689 р. як результат так званої «славної революції» 1688 р. [3].

Основоположними нормами, які засвідчили втілення регулятивної функції права у змісті Білля про права 1689 р., стали такі положення:

1) утвердження через регулятивну функцію права контрольних повноважень парламенту над главою держави. Це виявилось у тому, що незаконним вважалось призупинення дії будь-якого законодавчого акта з ініціативи короля без згоди парламенту і стягнення зборів та податків без його санкції;

2) специфіка регулятивної функції права у галузі оборони та зовнішніх відносин. Вона проявилась в обмеженні повноважень короля у галузі управління армією і флотом. Зокрема, набір та утримання постійного війська у межах королівства в мирний час могли здійснюватися тільки за згодою парламенту;

3) специфіка регулятивної функції в гуманітарній сфері, яка проявилась у проголошенні низки особистих і політичних прав особи, зокрема, свободи слова (право звернення до короля з петиціями і проголошення незаконності переслідування за це), свободи волевиявлення, політичного плюралізму тощо;

4) втілення регулятивної функції права в установчій діяльності законодавчої влади. Це проявилось у проголошенні вільних виборів до парламенту, регулярності його скликання, незалежності від виконавчої влади та ін. Згодом ці положення було уточнено, і строк повноважень парламенту визначено спочатку в три роки, а потім – у сім;

5) реалізація регулятивної статичної (констатуючої) правової функції у сфері утвердження підзаконності королівської влади. Особливо це стосується статті XI, за якою влада встановлюється в суспільстві внаслідок досягнутого компромісу «на вічні часи за порадою і згодою духовних і світських лордів та общин, які засідають у парламенті» [17].

Таким чином, Білль про права 1689 р. утвердив регулятивну статичну (констатуючу) функцію права в питаннях легітимної влади шляхом проголошення пріоритету парламентської влади над королівською, а також ідеологічні засади визнання та юридичного закріплення особистих і політичних прав людини.

Регулятивну функцію у рамках англо-американської правової сім'ї (у частині Британії та її колоній) також закріпив Акт про престолонаслідування (престолонаступництво) 1701 р. У ньому, зокрема, визначались такі засади:

1) подальше втілення регулятивної обмежувальної функції права у частині повноважень глави держави: а) король не мав права без згоди Парламенту виїздити за межі Англії; б) король не мав права милувати тих своїх міністрів, які були засуджені Парламентом у порядку імпічменту; в) особа, що була народжена за межами Англії, не могла бути членом Таємної ради, депутатом Парламенту, обіймати будь-яку іншу відповідальну посаду в державному апараті;

2) юридичне закріплення регулятивної поширювальної функції права у частині повноважень парламенту: а) усі акти

короля потребували підпису відповідного міністра («міністерська відповідальність перед Парламентом»); б) заборонялося обіймати посаду в королівській адміністрації й одночасно бути членом Парламенту; в) судді, призначені короною, залишалися на своїх постах «доки поведуться добре», їх можна було змістити тільки за рішенням Парламенту;

3) поєднання регулятивної функції права з іншими соціальними регуляторами. Це виразилось у формі тісного поєднання світських та релігійних засад у державотворчих процесах та розбудові правової системи (зокрема, особа, що вступала на королівський трон, мала приєднатися до Англійської (протестантської) церкви та не підтримувати жодних зв'язків із Папою Римським) [1].

Четвертий етап (з середини XIX ст. і понині, або, як свідчать окремі джерела, з 1832 р. – понині) характеризується проведенням значних правових реформ. Англійське право модернізується та пристосовується до потреб сьогодення, насамперед, через регулятивну функцію права. Серед основних моментів цього етапу варто виділити такі:

1) консолідація регулятивної функції загального права і регулятивної функції права справедливості. По суті, мова йдеться про об'єднання їх регулятивного впливу на рівні норм процесуального права Британії. Це проявилось у тому, що внаслідок проведення судової реформи 1873–1875 рр. дві судових системи були об'єднані. За результатами такої реформи англійські суди отримали змогу застосовувати як норми загального права, так і положення права справедливості;

2) зростання регулятивної функції статутного права (законів та статутів) у системі джерел англійського права. Незважаючи на те, що судовий прецедент у рамках цієї правової системи залишається визначальним джерелом права, проте активізація законодавчої діяльності частково змінює структуру і зміст англійського права. Це стало результатом часткової рецепції цінностей системи континентального права;

3) домінуючий вплив юридичного закріплення регулятивної функції через положення процесуального права, що засвідчило його домінування над матеріальним правом. Хоча і до XIX ст. англійське право розвивалося переважно як процесуальне, оскільки було пов'язане, передусім, із судовою процедурою і доказами, однак починає формуватись і матеріальне право, яке має другорядний характер порівняно з процесуальним правом.

Значний поступ у розвитку регулятивної функції права Великої Британії та низки держав англо-американської правової сім'ї відіграв прийнятий 11 грудня 1931 р. Вестмінстерський статут. Тому у його преамбулі було чітко зафіксовано, що основу цього списку утворили декларації та резолюції імперських конференцій 1926 та 1930 рр. Статут став підсумком тривалої боротьби британських домініонів на чолі з Канадою за свою політичну незалежність від Англії [8, с. 167].

Вестмінстерський статут 1931 р. закріпив регулятивну статичну функцію, яка мала на меті сформувати автономію домініонів, що входили до Британської співдружності, а також, по суті, створив передумови до подальшого проголошення ними незалежності у майбутньому та утворення самостійних держав. Так, регулятивна статична функція права у сфері закріплення автономного статусу домініонів, по суті, переросла в регулятивну статичну функцію майбутніх держав та на юри-

дичному рівні сприяла правовій констатації юридичного факту їх незалежності.

Наступною державою, яка активно розвивала регулятивну функцію у рамках англо-американської правової системи, стали Сполучені Штати Америки. При цьому варто зауважити, що правова система США істотно відрізняється від англійської, що зумовлено різноманітними політичними, правовими, економічними, національно-культурними та ідеологічними чинниками.

Одним із нормативних актів, який заклав основи для юридичного закріплення та подальшої реалізації регулятивної функції права у рамках англо-американської правової системи загалом та США зокрема, стала Декларація незалежності США 1776 р. При цьому провідною стала саме регулятивна евристична функція, яка передбачала юридичне закріплення незалежності США та її відокремленість від Британської співдружності. Евристичний характер регулятивної функції тут полягає у тому, що американські колонії Великої Британії на той час вперше закріпили концепцію від'єднання від метрополії та створення власної державності та правової системи [9; 15].

Таким чином, із зазначених положень випливає регулятивна евристична функція новосформованого американського права, яка просякнута ідеями правової, політичної, економічної та іншої свободи з усіма подальшими правовими наслідками та демократичними засадами.

Наступним важливим нормативно-правовим актом, який закріпив та розширив зміст регулятивної функції в рамках американської правової системи та англо-американської правової сім'ї, стала Конституція США 1787 р. Зі змісту норм вказаного акта випливають такі особливості втілення регулятивної функції:

1) регулятивна евристична функція – утвердження нового демократичного устрою, метою якого є «створення досконалішої Спільки, утвердження правосуддя, збереження спокою в краї, налагодження спільної оборони, сприяння загальному добробуту й забезпечення нам та нашим нащадкам благ свободи». Це випливає зі змісту преамбули Конституції США [5858. Декларація незалежності США 1776 р. Зміст, значення. URL: <http://ibib.ltd.ua/deklaratsiya-nezavisimosti-ssha-1776g.html>];

2) регулятивна установча функція – справедливий розподіл влади та функціональних повноважень між державними органами [10];

3) регулятивна інтегруюча функція, яка закріпила засади справедливого федералізму. Вона впливає зі ст. 4 Розділу 4 Основного Закону США, за якою Сполучені Штати гарантують кожному штату у цій Спільці республіканську форму правління й охорону кожного з них від нападу ззовні, а на прохання законодавчих зборів чи виконавчої влади (коли законодавчі збори не можуть бути зібрані) – і від внутрішніх виявів насильства [10].

Водночас у первинній редакції Конституції США не було відображено регулятивну гуманістичну функцію права, що стосувалася природних прав людини. У зв'язку з цим у подальшому до неї було внесено цілу низку поправок, які варто проаналізувати з позиції етапів формування та утвердження вказаної функції у рамках англо-американської правової сім'ї. Саме у зв'язку з цим було прийнято так званий Білль про права

1791 р., який включав 10 поправок станом на 1791 р., а також був доповнений поправками № 11 та № 12 у 1798 р. та у 1804 р. відповідно. Якщо аналізувати його зміст із точки зору регулятивної функції права, то можна визначити такі особливості:

1) регулятивна гуманітарна функція права, яка втілила широке розуміння правового статусу особи, що базується на поправці 9 до Конституції США, згідно з якою перелік у Конституції певних прав не має тлумачитись як заперечення чи применшення інших прав, що зберігаються за народом [12];

2) регулятивна гарантійна функція права, яка має на меті забезпечення всебічного гарантування прав людини. Вони впливають із поправок 4–6 Білья про права 1791 р., за якими право народу на охорону особи, житла, паперів та власності від необґрунтованих обшуків чи затримань не має порушуватися, і ордери на обшук чи затримання не можуть видаватися без достатніх підстав, підтверджених присягою чи урочистою обіцяною [5].

3) регулятивна ціннісно-орієнтаційна функція права, яка закріплює та утверджує пріоритет прав людини перед державними інтересами та функціями держави [4]. Отже, тут має місце обмеження законодавчої та судової функції у порівнянні з обсягом прав людини.

Специфіку у контексті формування, юридичного закріплення та реалізації регулятивної функції права має Канада, котра належить до держав англо-американської правової сім'ї. У контексті специфічної моделі її правової системи та особливостей закріплення регулятивної функції доцільно, на наш погляд, визначити такі засади:

1) регулятивна установча функція, яка втілюється через юридичне закріплення та реалізацію ідеї відповідального уряду [16, с. 5–6];

2) регулятивна статична та регулятивна інтеграційна функції, які передбачають поєднання загальнодержавного (федерального) та територіального парламентаризму з чітким розподілом законодавчих повноважень [16, с. 6];

3) регулятивна демократична функція, яка встановлює принцип пріоритетності громадської думки у діяльності представницьких органів. Як із цього приводу зауважила О. І. Максимова, парламентарі здійснюють принцип представницького уряду через вислуховування думки громадян, виступаючи посередником від їхнього імені, захищаючи їхню точку зору та висуваючи відповідні політичні ініціативи [16, с. 15];

4) регулятивна контрольна функція, що встановлює засади ефективного парламентського контролю за державними інституціями. Як зауважує О. І. Максимова та свідчать канадські електронні ресурси, за парламентської форми правління влада має здійснювати управління країною, яка надана уряду, має бути збалансована його підзвітністю та відповідальністю перед законодавчою гілкою влади, яка представлена парламентом [16, с. 18–19; 19].

Висновки. Таким чином, регулятивна функція в рамках правових систем англо-американської правової сім'ї спочатку в основному розвивалась на базі домінування норм процесуального права, а роль матеріального права в її юридичному закріпленні почала зростати лише з XVIII – XIX ст. Крім того, якщо на первинних етапах її утвердження вона була спрямована на утвердження засад одноосібної влади глави держави, то на наступних етапах – на обмеження його влади, забезпечення домінування демократичних засад та загальнолюдських цінностей.

Література:

1. Акт про престолонаступництво 1701 р. URL: <http://lawbook.online/gosudarstva-zarubejnogo-pravo/1511akt-pro-prestolonastupnitstvo-16681.html>.
2. Александров В. В. Новейшая история стран Европы и Америки (1918–1945 гг.). Москва : Высшая школа, 1986. 558 с.
3. Англія в XVII – XVIII ст. «Біль про права» URL: <http://history.vn.ua/book/world1/610.html>.
4. Біль про права (1789–1791 рр.). Перші 10 поправок до Конституції США. URL: pravo/bill_pro_prava_1789-1791_pershi_popravok_konstitutsiyi_ssha.
5. Біль про права від 15.12.1791 р. URL: <http://photos.state.gov/libraries/adana/30145/publications-other-lang/UKRAINIAN.pdf>.
6. Велика Хартія вольностей 1215 р. URL: http://pravo/velika_hartiya_volnostey_1215.
7. Волинка К. Г. Англосаксонська правова система. URL: <http://textbooks.net.ua/content/view/2426/31/>.
8. Всемирная история: в 10 т. Т. 9. М. : Соцэкгиз, 1962. 750 с.
9. Декларация независимости Сполучених Штатів Америки від 4 липня 1776 р. (Declaration of independence of the United States of America, July 4, 1776). URL: [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1776%20\(07\)%2004.USA.php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1776%20(07)%2004.USA.php).
10. Декларация независимости США 1776 р. Зміст, значення. URL: <http://ibib.ltd.ua/deklaratsiya-nezavisimosti-ssha-1776g.html>.
11. Законодательство Английской революции 1640–1660 гг. / Отв. ред. Е. А. Косминский. Москва-Ленинград : Изд-во АН СССР, 1946. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/petition.htm>.
12. Конституція США від 17 вересня 1787 р. URL: pravo/konstitutsiya_ssha_veresnya_1787.
13. Мироненко О. М. Хабеас корпус акт 1679 р. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 1998. URL: http://leksika.com.ua/14170120/legal/habeas_korpus_akt_1679.
14. Поправки 1791 року (Біль про права). URL: <http://constituante.livejournal.com/11694.html>.
15. Прудников М. Н. История государства, права и судопроизводства зарубежных стран. Москва : Юнити, 2007. 543 с.
16. Система державного управління Канади : досвід для України / уклад. О. І. Максимова; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка. Київ : НАДУ, 2010. 60 с.
17. «Славна революція» – «Біль про права» 22 січня 1689 р. URL: <http://www.dw.com/uk/%D183/a-5596792>.
18. Теорія держави і права : навчальний посібник / [О. М. Головка, І. М. Погрібний, О. В. Волошенко та ін.]; за заг. ред. І. М. Погрібного ; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2010. 276 с.
19. The work. *Inside Canada's Parliament: an introduction to how the Canadian Parliament works*. First Edition. Ottawa : Library of Parliament, 2002. 40 p. URL: <http://www2.parl.gc.ca/Sites/LOP/AboutParliament/InsideParliament/pdf/inside-canada-parliament-e.pdf>.

Зварич Р. В. Регулятивная функция права в правовых системах англо-американской правовой семьи

Аннотация. В статье исследована специфика развития и юридического закрепления регулятивной функции права в рамках правовых систем англо-американской правовой семьи. Определена роль регулятивной функции в формировании норм процессуального права и материального права и осуществлении государственной власти с целью обеспечения демократических принципов и общечеловеческих ценностей.

Ключевые слова: функции права, регулятивная функция права, правовые системы англо-американской правовой семьи, общее право, право справедливости, судебный прецедент.

Zvarych R. Regulatory function of law in the legal systems of the Anglo-American legal family

Summary. The article explores the specifics of the development and legal consolidation of the regulatory function of law within the legal systems of the Anglo-American legal family. The role of the regulatory function

in shaping the norms of procedural law and substantive law, and the exercise of state power in order to ensure democratic principles and human values are determined.

Key words: law functions, regulatory function of law, legal systems of the Anglo-American legal family, general law, right to justice, judicial precedent.